

XXI. YÜZYILDA TÜRKİYE KİŞİ ADLARINA BİR BAKIŞ

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY

ÖZET

Kişi adları her milletin dünya görüşü, gelenek-görenek, dinî inanç ve yakın komşularına göre değişkenlik göstermektedir. Türkler, en eski Türk kavmi Hunlardan itibaren Kök Türkler, Uygurlar, Kırgızlar, Karahanlılar, Selçuklular ve Osmanlılar dönemlerinde farklı farklı kişi adları almışlardır. Bu çalışmada, Türk kişi adları üzerine kısa bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kişi Adları, Türkiye, Türk Kişi Adları

AN APPROACH FOR PERSON NAMES OF TURKEY IN 21st CENTURY

ABSTRACT

Person names range by nations, customs and traditions, beliefs, religions and neighbours. Turks since Kök Türks, at the periods of Uighurs, Kyrgyzi, Karakhanids, Seljuq Turks and Ottomans have used different person names. In this research, Turkish person names have been examined briefly.

Keywords: Person names, Turkey, Turkish Person Names

Kişi adları her milletin dünya görüşü, gelenek-görenek, dinî inanç ve yakın komşularına göre değişkenlik göstermektedir. Türkler, en eski Türk kavmi Hunlardan itibaren Kök Türk-ler, Uygurlar, Kırgızlar, Karahanlılar, Selçuklular ve Osmanlılar dönemlerinde farklı farklı kişi adları almışlardır. Hunlar Orta Asya'da iken Çin ve öteki komşu kavimlerin adlarından etkilenmişler, Türk (Hun) adlarının yanında Çin erkek ya da kadın adlarını da kullanmışlardır.

Kök Türkler döneminde de Çin ad ve sıfatlarını kullanan yüksek düzeyde kişiler olmuşsa da genellikle Türk ad ve sıfatları kullanılmıştır. Uygurlar döneminde Budizm'le ilgili adlar dakullanılmış, komşu kavim Tibet ve Çin adlarına da itibar edilmiştir.

Türklerin İslâmiyeti kabulü ile önce Arapça, daha sonra da İran'a komşuluk münasebetiyle de Farsça adlar kullanılmaya başlanmıştır. Selçuklular döneminde Keykubat, Keyhusrev, Keykâvus gibi Farsça adlar ve sıfatlar hakanlara verilmiştir. Osmanlıların kuruluş yıllarında genellikle hep eski Türk kişi adlarına itibar edilmiş, fakat birkaç nesil sonra genellikle Arapça adlar kullanılmıştır. Orta Asya'dan getirilen Selçuk, Alpaslan, Çağrı, Ertuğrul, Or Han gibi Türkçe adların yanında kullanılan Osman adı tartışmaya açıktır. Bu ad, bana göre, Türkçe OTTUMAN (< Ot 'ateş' + Tuman 'duman') adından başka bir şey değildir. Netekim, imparatorluğun adının İngilizcede OTTOMAN olarak yazılması bizim görüşümüzü desteklemektedir. OT 'ateş' adı/sıfatı, eski Türk ve Moğollarda en küçük çocuğa verilen OTTİĞİN / Moğ. OTÇİĞİN 'ateş prensi' adından başka bir şey değildir. Mısır Memlûk Sultanı TOMANBAY'ın adı (< Tü. tuman 'duman' + bay 'güçlü, kuvvetli; zengin') da buna örnektir.

Türklerin tarihî erkek ve kadın kişi adları dünyanın en zengin birikimine sahiptir. Hele Moğollarla müşterek yaşamaya başladıkları tarihten itibaren Türk ve Moğol kişi adları köken ayırt edilmeden her iki kavim insanları tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Cengiz (< Çingiz), Çağatay, Özbek, Kubilây, Hülâgû, Olcay, Temür/Temir/Timur, Bâbü/Bebür,

Temüçin (< Temür+çin = demirci), Batu Han (< Moğ. batu 'sert, katı'; Nogay Han (< Moğ. nogay 'tüylü köpek'), Tarkan (askerî bir unvan) gibi adların yüzlercesi ile bahadır (<Moğ. bagatur), cilasun (= yiğit, cesur), olcay (=ganimet), böke (=pehlivan), cebe (= zırh) begüm (=kraliçe, prenses) gibi Moğolca sıfat ve adlar Türkler arasında günümüze kadar kullanılmıştır.

Türk kişi adları çok önemli bir konu olmasına rağmen Türkoloji içinde pek araştırılmamış, bu konuda bilimsel sözlükler hazırlanmamıştır. Bizim 40 yıl önce Doçentlik tezi olarak hazırlamaya başladığımız "Eski Türk ve Moğol Kişi Adları"

adlı çalışmamızın ham malzemeleri bu yıl dizgiye başlanmıştır. Sanırım, 20 binden fazla tarihî Türk ve Moğol erkek ve kadın adı, anlamları ve etimolojileri ile birlikte Türkologların ilgi ve bilgisine sunulacaktır.

Bu küçük makalede Yirmi birinci Yüzyılda Türk kişi adlarının durumu hakkında bilgi verilecek, aynı zamanda yorumu yapılacaktır.

Türkler, yukarıda da bahsettiğimiz gibi, en az 4000 yıldır dünya tarihi içinde yer almışlar, Asya'dan başlayarak Karadeniz'in kuzeyi, Kafkaslar, Orta Doğu, Doğu Karadeniz dolayları, Orta Avrupa, Batı Avrupa, İtalya, İber yarımadası, Balkanlar ve Trakya gibi çok geniş bir coğrafyada yaşamışlar, beylikler, prenslikler ve imparatorluk kurmuşlardır. Hun Türklerinin uzandıkları topraklarda bugün hiçbir Hunlunun izi kalmamıştır. Attila ve Hunları adları, gelenek ve görenekleri, töreleri, halı ve çadır sanatları ile birlikte kaybolmuşlar; tarihin kurganları içinde kemikleşmiş ya da kömürleşmiş olarak yok olmuşlardır. Hunlardan sonra tarih sahnesine çıkan Peçenek ve Kuman/Kıpçak Türkleri de aynı şekilde Balkanlar, Makedonya, Macaristan ovaları, Romanya/Basarabya [< Türkçe: bas-ar apa], Ukrayna, Belarusya ve Karadeniz'in kuzeyindeki topraklarda önce Hristiyanlaşmışlar, sonra dillerini, törelerini, gelenek ve göreneklerini kaybederek Slavlaşmış, Romenleşmiş, Macarlaşmış, Bulgarlaşmışlardır. Bugünkü Bulgarların ataları Tuna Bulgarları TÜRK soylu idi. Bu Türklerin İslâm dinini de unutarak önce Hristiyan, sonra da Slavlaşmış olmaları acı bir gerçektir.

Karadeniz'in kuzeyinde Kuman/Kıpçak adlı bir Türk kavmi yaşıyordu. Uzun boylu, beyaz tenli, sarı saçlı, mavi ve yeşil gözlü bu Türk kavmi çok savaşçı oldukları gibi çok da medenî idiler. Çatıları ağaçtan keçe örtülü çadırlarda (=öy, üy, yut, ger) yaşıyorlar, pantolon

(Eski Türkçede: üm) giyiyorlar, koyun-sığır-at besliyor 'kırmız' içiyorlardı. Tekerlekli arabalar üstünde taşıdıkları 'hamam evler'de yıkıyorlar, aynı tip evlerde kurdukları tezgâhlarda gömlek-pantolon vb. gibi giyecekleri dokuyorlar, ketenden iplerle ve derilerden at koşumları yapıyorlardı. İşte bu büyük Türk kavmi, yalnız Balkanlar, Romanya, Ukrayna topraklarında değil, Kafkasya'da da uzun yıllar yaşamışlardır. Gürcü Kralı IV. David'e yardım için Kafkaslar'a gelen en az 300.000 atlıdan oluşan Kıpçak Türkleri, zamanla dillerini, dinlerini ve törelerini unutarak Gürcüleştiler ve tarih sahnesinden kayboldular. Bugün Bartın'dan itibaren Karadeniz sahillerinde yaşayan pek çok sarışın, mavi gözlü ve beyaz tenli insanın ataları bu Kıpçaklardır. Yine bugün "Gürcü Türkleri" adı ile anılan Türklerin ataları da Kıpçaklardır. Gregoryan mezhebini kabul ederek Hristiyanlaşan Kıpçakların kim bilir kaç bini Ermeniler arasında eriyip gitmiştir.

Yukarıdan beri eski Türklerin tarih içinde nasıl eriyip gittiklerini birkaç örnekle anlatmaya çalıştım. Ya başka coğrafyalarda Araplaşan, Farslaşan, Kürtleşen, Çinlileşen, Hintlileşen, Afganlaşan, Amerikanlılaşan, Almanlaşan ve ötekileşen Türklere ne diyeceğiz...

İşte XXI. Yüzyılda da Anadolu (Türkiye)'da yaşayan Türklerin adlarına şöyle bir değinmek istiyorum. Anadolu'da Türk asıllı insanların yanında başka kavimlerden azınlık yada öteki kavim insanları yaşamaktadır. Onların kullandıkları kişi adları onları ilgilendirir ve Türk Medenî Kanunu'nda da illâ şu adları kullanacaksın diye bir madde yoktur.

Türk asıllı olup da Türkçenin dışında Arapça, Farsça, Rusça, İngilizce ve Almanca adlar kullanan insanlarımız vardır. O zamanların siyasî görüşüne göre çocuğuna Cansın (aslı: ABD Başkanı Johnson'un adına izafeten), Fidel (Kuba devrim lideri Fidel Castro'nun adına izafeten), Herkül (Truva savaşındaki meşhur kişi) gibi Türklükle hiç ilgisi olmayan adlar daverenler olmuştur.

Bazı insanlarımız artık çok eskimiş olmasına rağmen, “annemin, nenemin, dedemin adı” diyerek sözlüklerde bile anlamlarını bulamayacağımız adlar vermeye devam etmektedirler. Genellikle Arapça ya da Farsça olan bu adlar belki bir nesil sonra ortadan kalkacaktır ama Türk kişi adlarının sürekliliği açısından sakıncalıdır. Bazı kişiler anlamlarını hiç bilmedikleri adları ya beğendikleri için ya da özentî olarak çocuklarına takmaktadırlar. Dinî inanışları bakımından Arapça adları tercih edenlerin bazıları Kur'ân-ı Kerim'de geçen Arapça Aleyna, Ahat, Samet gibi sözcükleri ya da Arap coğrafyasında bulunan Uhut, Medine vb. gibi şehir, dağ, ova, nehir vb. adlarını çocuklarına vermektedirler. Artık Arap adları içinde bile bulunmayan Ebu Hureyre gibi söylenmesi zor adları Türklerin kullanmaktan kaçınmaları gerekir. Zira, Müslümanlık başka, Araplaşmak başkadır. Bu adlardan pek çoğu da hem Musevî hem de Hıristiyanlar tarafından kullanılmaktadır: İbrahim/Abraham, Davut/David, Süleyman/Salamon, Yakup/Jacob, Havva/Eva, Musa/Moses, İsa/Jesus, Meryem/Mary..gibi.

Günümüz Türk insanının ad tercihleri ne dinî inanış ne siyasî görüşlere göre belirleniyor demiştik. Bunların yanında moda adlar da bulunmaktadır. Meselâ, geçtiğimiz birkaç yıl içinde erkekler için EFE, kızlar için ECE adları ön sıralarda idi. Şimdilerde EGE ve EYLÜL adları modadır.

Bir zamanlar tarihî Türk adları: Metehan, Bilge Han/ Kağan, İterişhan, Kutalmış, Yolluğ Tigin, Baybars, Aybars, Ötüken, Alpaslan, Çağrı, Kağan/Hakan, Tarkan, Ayhan, Sancar, Tümen (=pek çok, onbin)...vb. gibi adlar revaçta idi. Bu adlar halâ pek çok aile tarafından tercih edilmektedir.

Kızlar için Asena, İsenbike, Aybike/Aybigge, Aybala, Aysun, Ayhatun, Tolunay, Almıla, Gökçe, Gökçen, Çolpan, Balçıçek, Balkız, Hatun, İpek (Kırğızlarda: Kızcibek ‘ipek kız’), Begüm vb. gibi Türkçe kökenli güzel adlar kullanılmaktadır.

Türklerin tercih ettikleri adlardan bir grup da “nehir, göl ve deniz” adlarıdır. Meselâ, Fırat, Menderes, Tunca, Seyhan, Ceyhan, Ceyhun, Orhun/Orkun, Volga gibi adlar erkeklere; İdil (< İtil), Dicle, Selenga gibi adlar kızlara; Tuna, Meriç gibi adlar da hem kızlara hem erkeklere verilmektedir.

Ege, Hazar, Baykal gibi büyük deniz ya da göl adları da erkeklere verilmektedir.

Memleket, şehir ya da kasaba adlarının genellikle kızlara verildiği görülür: Türkiye,

Türkmen, Bağdat, Cezayir, Kırğız, Sorgun (Yozgat’ın ilçesi), Ilgın (Konya’nın ilçesi) gibi. Fakat, Uygur, Özbek, Azer gibi kavim adları da erkeklere verilmiştir.

Güçlü, görkemli ve güzel hayvan adları da yüzyıllardır Türklerin ilgisini çeken adlardandır: Arslan/Aslan, Alparslan, Kaplan, Porsuk, Bozkurt, Börteçinoa (= Moğ. Bozkurt), Karacabey, Kartal, Doğan, Şahin, Atmaca, Suna/Sona (=yeşilbaş ördek), Kumru vb. Ayı, tilki, geyik, at, eşek vb. gibi hayvanların adları çocuklara verilmemiştir.

Başka ülkelerde, meselâ Rusçada Medved ‘ayı’ hem ad hem de soyadı olarak kullanılmaktadır.

Mevsimlerden Bahar (<Farsça), Yazgülü, Güzün (< güz+(ü)n) [Güzin, Farsça ‘seçilmiş, seçkin’ demektir]; aylardan Nisan ve Eylül, günlerden yalnız Cuma Türkler tarafından tercih edilmiştir.

Türk erkek ya da kadın adları içinde hem çok güzel, hem de ilgi çekici olanlara rastlanmaktadır: Su, Toprak, Kaya, Çakıl, Ada, Yaprak, Budak, Çiçek [Çiçek adı Kıpçaklar tarafından da çok kullanılmıştır. Gürcü kralı IV. David’in eşinin adı da Çiçek idi.

Bizans imparatorlarının giydiği kaftana da Çiçek adı verilmişti.], Çimen [Bu bitki adı Farsça da geçmiştir.], Gonca, Yonca, Gelincik, Buğday, Başak, Çınar (Kırğız: Çınara), Ilgın (bir tür ağaç), İtr (=güzel kokulu bir çiçek), Yağmur, Damla, Rüzgâr (< Farsça), Bora, Bulut, Güneş, Yıldız, Hilâl/Nazlı Hilâl, Aysun, Ayperı, Ay

Han, Çolpan (=çoban yıldızı) gibi tabiat ile ilgili adların sayısı oldukça fazladır. Artık, Türkçe Sözlük'te bulunan pek çok kelimeyi “kız” ya da “erkek” adı olarak görmemiz mümkündür: Gerçek, Yurda, Atok, Ezgi, Beste, Güfte, Masal, Öykü, Özge, Sezgin, Sevinç, Sevgi, Yurdal, Alınterim, Sinem, Didem, Yalman (=kılıçın Keskin yüzü), Günay (e/k), Deniz, Irmak, Derya (e/k), Nakış, Sırma, Tolga, Evrim, Sezgin, Sezin, Işıl, Işılay, Pırl, Yeliz gibi yüzlercesi.

Bu arada hiç aklınıza gelmeyecek adlara da rastlarsınız: Tevrat, Bağdat, Cezayir, Yemen, Tuvana (=Cennet'e düşen ilk yağmur tanesi) ... gibi.

Kızları çok olan aileler son kıza Yeter, Döndü, Döne; erkek evlâtları ölenler son doğan oğula Satılmış, Dursun, Durdu, Hak/Allah/Tanrı/Huda (verdi) adlarını vererek onun yaşaması için dilekte bulunurlar ve kötü ruhlara mesaj gönderirler. Bu isimler köylerin dışında pek kullanılmamaktadır.

Her Türk boyunun kendi lehçesi ile verdiği kız ya da erkek adlarının sayısı yüz binlercedir. Hunlardan, Kök Türklerden, Uygurlardan, Kıpçak/Kumanlardan vb. Türk boylarından günümüze ulaşabilenleri sayısı oldukça fazladır. Büyük Macar Tarihçi ve Türkoloğu Laszló Rásonyi'nin “Tarihte Türklük” adlı eseri ile özellikle Kuman kişi adları üzerine yazdığı makaleler birer adbilim (onomastik) kaynakçasıdır. Türk kişi adları olduğu kadar, yer, su, nehir, deniz, göl ve dağ adları da çok ilgi çekicidir. Genç Türk dilci ve halkiyatçılarını bu konulara yöneltmek ve araştırmaya sevk etmek görevimiz olmalıdır.

Türk kişi adları gerçekten hem güzel, hem anlamlı hem de estetikdir. Söylenişleri ile birlikte müzikalitesi de çekicidir. Onun için her Türk, yeni doğan kız ya da erkek çocukları için Türkçe adları tercih etmeli, övünerek kullanmalıdır. Unutmamalıyız ki hiç bir Arap ya da Fars, Alman, Rus, İtalyan vb. çocuklarına Türk adı koymazlar. Biz niye koyalım ki...

KAYNAKLAR

Erol, Aydil. Adlarımız, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay. Ankara, 1992.

Gülensoy, Tuncer. (Bu konuda yazılmış pek çok makalesi vardır: bkz. www.tuncergulensoy.com)

Sakaođlu, Saim Türk Ad Bilimi, TDK yay. Ankara, 2001.

Sümer, Faruk. Ođuzlar –Türkmenler-, (pek çok baskısı vardır.)

_____, (Bu konuda yazılmış pek çok makalesi vardır).

Rásonyi, Laszló Tarihte Türklük, TKAE yay., Ankara 1971.